

УДК 37.015.3.

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-2-25>**Володимир КЛИМУК,***orcid.org/ 0000-0002-9260-2556*

викладач кафедри романо-германської філології

Українського гуманітарного інституту

(Буча, Київська область, Україна) *mr.klimuk.ua@gmail.com*

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ В РАМКАХ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті зазначено ключові фактори, що впливають на професійне становлення студентів протягом навчання у ЗВО; розглянуто феномен детермінації регуляції поведінки людини; надається інформація щодо основних мотивів стосовно здобуття вищої освіти; проаналізовано трансформаційні процеси переосмислення цінностей, переконань та мотивів професійного становлення студентів в рамках навчального процесу в закладах вищої освіти. Від вирішення даної проблеми залежить соціально-економічний розвиток суспільства в цілому. Проблема професійного становлення студентів розглядається в широкому контексті. Розвиток особистості у процесі навчання є ключовим фактором майбутньої успішної праці. Виявлені детермінуючі чинники становлення студента у процесі навчання та майбутньої практики. Широко досліджені причини невмотивованості деяких студентів та як наслідок викладачів. Виявлено, той факт, що професійне становлення зумовлюється сформованістю взаємопов'язаних особистісних факторів таких як ціннісна орієнтація, професійна спрямованість, професійна ідентичність, мотиваційна сфера тощо. Визначено, що період навчання у вищих навчальних закладах є етапом формування та переосмислення особистісних факторів та системи цінностей. Охарактеризовано мотиваційну сферу, щодо здобуття вищої освіти. Виявлено необхідність оптимізації навчального процесу з метою підвищення усвідомленості студентів, щодо суті своєї майбутньої професійної діяльності. Визначено, що формувати професійну ідентичність потрібно з першого курсу, що є позитивним чинником для вмотивованості та професійного становлення студентів. Основним фактором професійного становлення студентів під час навчального періоду виступила ефективна організація самостійної навчально-професійної діяльності та власного часу. Стаття підтверджує правомірність гіпотези про те, що фундаментальним компонентом професійного становлення студента є вміння до самоорганізації та самомотивація.

Ключові слова: Професійне становлення, професійна ідентичність; особистісні фактори, мотиваційна сфера, заклади вищої освіти.

Volodymyr KLIMUK,*orcid.org/0000-0002-9260-2556*

Lecturer at the Department of Romano-Germanic Philology

Ukrainian Institute of Arts and Sciences

(Bucha, Kyiv region, Ukraine) *mr.klimuk.ua@gmail.com*

PROFESSIONAL FORMATION OF STUDENTS WITHIN STUDYING PROCESS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The article indicates the key factors influencing the professional development of students during their studies at the HEI; the phenomenon of determination of the regulation of human behavior is considered; provides information on the main motives for obtaining higher education; analyzed the transformational processes of rethinking the values, beliefs and motives of professional development of students within the educational process in higher education institutions. The socio-economic development of society as a whole depends on the solution of this problem. The problem of professional development of students is considered in a broad context. Personal development in the learning process is a key factor in future successful work. The revealed determinants of the student's formation in the learning process and future practice. The reasons for the lack of motivation of some students and, as a result, of teachers have been widely investigated. Revealed, the fact that professional development is due to the formation of interrelated personal factors such as value orientation, professional orientation, professional identity, motivational sphere and the like. It has been determined that the period of study in higher educational institutions is a stage in the formation and rethinking of personal factors and a system of values. The motivational sphere for obtaining higher education is characterized. Revealed the need to optimize the educational process in order to increase the awareness of students, in essence, their future professional activities. It was determined that it is necessary to form a professional identity from the first year, which is a positive factor for the correctness and professional development of students. The main factor in the professional development of students during the study period was the effective

organization of independent educational and professional activities and their own time. The article confirms the validity of the hypothesis that the fundamental component of a student's professional development is the ability to self-organization and self-motivation.

Key words: *Professional formation, professional identity, personal factors, motivational sphere, higher educational institutions.*

Постановка проблеми. Модернізація застарілої системи освіти до європейських стандартів, безперервний процес реформ, інституалізація освітніх практик актуалізують пошук засобів підвищення якості професійної освіти. Адже освіта – це не тільки підготовка до майбутньої професійної діяльності, це також процес становлення особистості, її цінностей та світогляду. Професійна діяльність передбачає багато додаткових навичок, таких як вміння спілкуватися, домовлятися, будувати зв'язки, відстоювати свою думку тощо. Становлення є ключовим етапом для розуміння ролі студента в умовах модернізації української освіти. Викладачі є тими людьми, які виховують майбутні покоління та впливають на їхні цінності, надаючи хорошу освіту. Основні вимоги та проблеми якісної підготовки кваліфікованих педагогічних працівників визначено Конституцією та законом України «Про вищу освіту». Інноваційним є врахування вимог роботодавців та відбір конкретних методів для формування у студентів необхідних компетенцій.

Аналіз наукових джерел та літератури. Способи вирішення проблеми професійного становлення студентів відображені у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Зв'язок та взаємозумовленість процесів розвитку особистості досліджували Н.О. Антонова, С.І. Болтівець, Е.А. Климова, Т.В. Кудрявцева, Є.І. Рогова. Професійне становлення особистості розглянуто у фундаментальних працях А.М. Веремчук, О.М. Кокур, О.А. Крилова, Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович, А.В. Петровського, Ю.В. Сенько та ін. Необхідність освоєння спеціальних навичок у процесі становлення доведена С.І. Лябик, Т.І. Туркот, В.С. Ільїним. Передумовами професійного світогляду висвітлені у працях І.І. Бондаренко, С.І. Болтівець, М. Нечаєва, С. Гончаренко, В. Лугового та інших. На сьогодні в українській педагогіці вищої освіти є потреба у системному підході до формування наукового визначення проблеми професійної компетентності педагогічних працівників у процесі фахової підготовки у ВНЗ. Це зумовлено наявністю суперечностей між прагненням до вдосконалення процесу формування професійної компетентності та слабкою методологічною базою; потребами у кваліфікованих викладачах та їх повною невмотивованістю до

педагогічної діяльності; консервативним світоглядом, що залишився з радянських часів та необхідністю застосування інноваційних технологій.

Метою є дослідження умов професійного особистісного становлення викладачів іноземних мов. Методологічну основу дослідження складають принцип науковості, цілісності, системності, ідеї компетентнісного підходу, тобто загальнонаукові положення теорії пізнання. Гуманістичний, аксіологічний, особистісно-орієнтований, діяльнісний та здоров'язберігаючий підходи описані різними науковцями та дослідниками.

Виклад основних матеріалів дослідження. Аналіз наукових тлумачень дозволив визначити смисложиттєві орієнтації як складне утворення, структура якого є поєднанням життєвих цілей, термінальних цінностей, смислів, коли зміст складових феноменів, що мають суб'єктивну пріоритетність в ієрархії смисложиттєвих орієнтацій. Це утворення, що регулює процес становлення особистості на певному етапі її життя. Особистість постійно пізнає світ навколо себе, з'ясовує з ним стосунки, прагне знайти своє місце та роль. Отже, сенс життя людини, особистості – стати і бути вільним, робити добро, служити людям, утверджувати красу, людяність, моральність; любити, берегти природу; удосконалювати світ, у якому живе. Кожен має засвоїти думку: я хочу бути щасливим, сильним, вільним; і я маю на це право. Спроби вирішувати за людину, що таке воля, як жити, як поводитися, що робити, – неправомірні, аморальні, позбавляють волі, перетворюють в залежну, одномірну істоту (Антонова, 2007: 3-9).

Ціннісна орієнтація – це спрямованість особистості на певні цінності (матеріальні й духовні блага, якості людини). Система ціннісних орієнтацій визначає спрямованість особи, є основою світогляду, життєвих принципів, відносин до навколишнього світу, до інших, до себе, філософією життя. Більшість сучасних психологів визнають класифікацію цінностей, за Рокичем. Є два класи цінностей: термінальні цінності – переконання, що кінцева мета існування індивіда варта, щоб до неї прагнути (цінності-цілі) і цінності інструментальні – переконання, що образ дій або властивість особи є кращими в ситуації (певні якості особистості або цінності-засоби). Кожний виділяє головне, до чого прагне. Це визначає мету якої

необхідно домогтися (цінності-цілі) і конкретні якості особистості, які для їх досягнення треба використати (цінності-засоби). Воля, яка знає, що є добро і зло, протистоїть злу. Свобода в союзі з моральністю, красою – от вищий критерій, що визначає сенс життя людини, вища цінність, до якої людина має прагнути, якщо хоче, щоб життя знайшло високий зміст, гідний життя. Залежно від того, яка цінність вважається найвищою, визначальною, по-різному формується особистість. Тип людської особистості визначає набір цінностей, які вона сповідує (Бондаренко, 2003: 8–11).

Інтерпретація поняття «професійне становлення» базується на філософському розумінні зміни якостей особистості і реальному перетворенні можливості в дійсність через виявлення актуальних протиріч; на психолого-педагогічних засадах поетапного діяльнісного розвитку особистості. У сучасній психолого-педагогічній літературі виявлено випадки ототожнення понять «професійне становлення» та «професійний розвиток», що є неправомірним.

Потреба в розвитку себе як особистості обумовлює в подальшому продуктивне професійне становлення. Особистісний розвиток є фактором, який ініціює професійне становлення і учня, і викладача, і фахівця-практика як на етапі професійного навчання, так і в безпосередній професійної діяльності. На різних стадіях професійне становлення визначається різними протиріччями і виявленням смисловий неповноти. Відбувається зміна життєвих і професійних планів, провідної діяльності, структури особистості в цілому. Отже, в дослідженні професійне становлення розглядається як цілеспрямований, спеціально організований процес поетапного розвитку і саморозвитку особистості в професійно орієнтованих видах діяльності (Туркот, 2011: 244).

Засвоєння людиною соціального досвіду носить суб'єктивний характер, адже соціалізація у жодному випадку не є механічним процесом. Кожен індивід по-своєму сприймає одні і ті ж ситуації. Таким чином люди отримують різний соціальний досвід з однакових обставин. Соціальні цінності набувають для індивіда особистісного смислу, коли він переживає їх особисто та позитивно до них ставиться. Особистісний сенс є індивідуалізованим відображенням дійсності, він визначається ставленням людини до об'єктів для яких виконується діяльність. Формування особистісних орієнтацій є тривалим процесом, який передбачає обізнаність у пізнанні психологічних механізмів, що складають основу ціннісних орієнтацій. Не всі цінності можна визначити через

поведінку людини, адже рішення знаходиться у прямій залежності від обставин та причин об'єктивного і суб'єктивного характеру. Мотив залежить від бажаності предметів чи людей, їх привабливість та особистісне ставлення до них (Кокун, 2012: 119).

Джерелом активності виступають почуття та емоції, вони проєктують можливі дії, живлять фантазію та стимулюють до уяви конкретних обставин та результатів. Зазвичай люди уявляють результати в емоційно привабливій формі, тож через уяву та єдність інтелекту відбувається перетворення та формування поведінки та цінностей особистості. Зміна поведінки знаходиться у прямій залежності від зовнішніх умов, природних факторів, рівня розвитку культури, від самої людини, її мотивів, цінностей та інтересів. Підлітковий вік характеризується інтенсивним формуванням ціннісних орієнтацій. Дівчата зацікавлені у пошуку кохання, щасливого сімейного життя, а хлопці у пошуку фінансової незалежності, вірних друзів, партнерів.

Потреба у спілкуванні та власному просторі є вирішальним чинником у процесі формування особистості. У підлітковий період спілкування набуває абсолютно специфічних рис: у ньому присутня вибірковість, розширюється коло груп з різними інтересами. Особливістю юнацького віку виступає орієнтація на майбутнє, яка стимулює особистість до активного розвитку та прийняття важливих рішень. Психологічною основою оформлення цінностей молодого людини виступає процес життєдіяльності, вирішення різних ситуацій та взаємодія з оточуючим середовищем (Будак, 2008: 19).

Близьким до нашої проблематики є експериментальне дослідження якостей студентів, які зумовлюють успішне кар'єрне зростання у майбутньому, проводилося в Гарвардському університеті, починаючи від 1938 р. Більш успішними були ті, хто в студентські роки відрізнявся організованістю, практичністю і цілісністю особистості. Також виділяються самоорганізація у вільний час і спрямованість особистості як передумова кар'єри та професіоналізму. У радянській психології в 60-70-і роки Б.Г. Ананьєв виділяє студентство в особливий віковий період і досліджує динаміку розвитку інтелекту студентів. Подальші дослідження були зосереджені, в основному, на проблемах розвитку мотивів і навчальної діяльності, особливостей праці в різних професіях, вибору професії (Довгих, 2005: 68).

Дослідження Т.В. Кудрявцева і Н.В. Кузьміної дозволяють виділити чотири етапи професійного

становлення особистості. Це формування професійних намірів, професійне навчання, професійна адаптація і часткова або повна реалізація особистості в професійній сфері. Найважливіша роль при цьому відводиться професійному навчанню. Особливо важливою в аспекті розглянутої проблеми є концепція В.В. Давидова, згідно з якою головною метою і головним результатом навчальної діяльності є розвиток особистості учня (Веремчук, 2007: 52-53).

Складність структури професійної самовизначення майбутнього педагога обумовлює наявність значної кількості чинників які її детермінують. Одним із таких – є професійна спрямованість особистості майбутнього вчителя, тобто усвідомлення мотивів вибору професії, мотивів навчання, свого подальшого професійного шляху та місця в професії. Це зайвий раз підтверджує правоту В. Франка, який зазначав, що сенс завжди може бути знайдений, і закладає основу для теоретичної та емпіричної типології смислів життя. Інші чинники визначають внутрішню точку контролю, відповідно до якої з одного боку особистість вірить у те, що контролює плин власного життя, а з іншого боку бувають ситуації, коли все виходить з-під її контролю. Також, необхідно зазначити, що процесі професійного становлення студентів досить важливим аспектом є їхня здатність до рефлексії та критичного мислення. У педагогічній літературі рефлексія розглядається як вміння об'єктивно оцінювати власні дії, здатність проявляти емпатію до себе, розмірковувати над своїм психічним станом, фактично це процес самопізнання.

Відповідно до А.А. Азбеля можна виділити 3 основні мотиви, які розкривають чому студенти здобувають вищу освіту та, зрештою, впливають на процес їхнього професійного становлення, а саме отримання знань, отримання диплому, оволодіння професією. Процес професійного становлення це складне та динамічне явище, і на прикладі першого та четвертого курсів можна виявити, що їхня мотивація до здобуття вищої освіти та здатність бачити себе в професії істотно відрізняється. Як правило, ключовим фактором до навчальної діяльності студентів 1 курсу навчання є мотив «отримання знань», що свідчить про їхній інтерес до навчання у поєднанні з фантазійними уявленнями про професію. Мотив «отримання диплому» займає здебільшого займає друге місце серед студентів 1 курсу (Болтівець, 2000: 90–91).

Цей факт може свідчити про престижність отримання вищої освіти, а, також, про бажання отримати диплом при *формальному* засвоєнні

знань і мінімальних зусиль в навчанні. Найнижчий показник серед студентів першого курсу має мотив «оволодіння професією», що свідчить про те, що, як правило, першокурсники не мають конкретного бачення щодо себе у вибраній ними професії. Як наслідок, це призводить до неефективної розстановки пріоритетів, демотивації, мораторію та ціннісного переосмислення серед значної кількості першокурсників. Якщо аналізувати студентів четвертого курсу, то мотив «оволодіння професією» є основним для цієї категорії здобувачів освіти.

Це свідчить про достатньо свідоме ставлення до майбутньої професії, усвідомленість свого місця в майбутній професії. Варто зазначити, що важливим фактором, який впливає на здатність студента досягнути своє професійне становлення є проходження активної фахової практики, яка, відповідно до більшості навчальних планів проходить саме на четвертому курсі. Мотив «отримання диплому», як правило, виходить на друге місце серед студентів четвертого курсу, але це вже пов'язано не з престижністю професії, а з прагматичним бажанням краще влаштуватися в житті. Мотив оволодіння знаннями, як правило, знаходиться на третьому місці серед четвертокурсників, що свідчить про те, що формальне здобуття знань, умінь та навичок без ретельного осмислення та усвідомлення того, як це знадобиться в житті на четвертому курсі практично не відбувається.

Висновки. У результаті проведеного дослідження слід зазначити наступне:

Професійне становлення студентів зумовлюється сформованістю взаємопов'язаних особистісних факторів таких як ціннісна орієнтація, соціалізація, рефлексія, професійна спрямованість, професійна ідентичність, мотиваційна сфера. Період навчального процесу у ЗВО істотно впливає на формування та переосмислення вищезазначених особистісних факторів та перебіг професійного становлення студентів. Особливо це стосується мотиваційної сфери щодо здобуття вищої освіти, коли «здобуття знань» та «отримання диплому» в межах чотирьох років та в результаті проходження студентами активної фахової практики трансформуються у мотив «оволодіння професією». ЗВО мають розглянути шляхи оптимізації навчального процесу з метою збільшення рівня усвідомленості серед студентів щодо професії, яку вони здобувають та формування їхньої професійної ідентичності вже з першого курсу. Це зможе посприяти ефективною профілактикою мораторію та стати позитивним чинником для професійного становлення студентів під час їхнього навчання у ЗВО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова Н. О. Кризові явища у професійному становленні студентів-психологів та психологів-практиків. *Актуальні проблеми психології* / ред. С. Максименко. Київ, 2007. Т. 5: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. С. 3–9.
2. Бондаренко І. І. Психологічні умови ефективної професійної адаптації психологів-початківців: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Київ, 2004. 19 с.
3. Болтівець С. І. Педагогічна психогігієна: теорія та методика. Київ: Ред. «Бюл. ВАК України», 2000. 303 с.
4. Будак С. В. Формування готовності студентів до іншомовної діяльності з шкільниками: монографія зі спец-практикумом у двох книгах. Київ: Вид. Дім «Слово», 2008. 288 с.
5. Веремчук А. М. Умови формування професійної рефлексії майбутніх вчителів. *Актуальні проблеми психології* / ред. С. Максименко. Київ, 2007. Т. 5: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. С. 52–60.
6. Вітковська О. І. Психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2002. 21 с.
7. Довгих Л. Кар'єрні домагання як суб'єктивний механізм професійної самореалізації. *Соціальна психологія*. 2005. № 2. С. 67–71.
8. Коқун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. Агенство», 2012. 200 с.
9. Крилова О. А. Тренінговий підхід у формуванні професійного становлення майбутнього фахівця. URL: <http://www.google.com.ua/url> (дата звернення: 13.07.2021).
10. Лябик С. І. Проблеми підготовки спеціалістів. Професійне становлення особистості. URL: http://www.rusnauka.com/33_DWS010/33_DWS_2010/Pedagogica/74704 (дата звернення: 12.07.2021).
11. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навчальний посіб. Київ: Кондор, 2011. 628 с.
12. Бондаренко О. Ф. Психологічні особливості сучасної студентської молоді та проблеми професійної підготовки психологів-практиків. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. № 4. С. 8–11.

REFERENCES

1. Antonova N. O. Kryzovi yavyshcha u profesijnomu stanovlenni studentiv-psykholohiv ta psykholohiv-praktykiv [Crisis phenomena in the professional development of students-psychologists and psychologists-practitioners]. *Current problems of psychology* / red. S. Maksymenko. Kyiv, 2007. T. 5: Psykhofiziolojiya. Psykholojiya pratsi. Eksperymental'na psykholohiya. pp. 3–9. [in Ukrainian].
2. Bondarenko I. I. Psykholohichni umovy efektyvnoyi profesijnoyi adaptatsiyi psykholohiv-pochatkivtsiv [Psychological conditions of effective professional adaptation of novice psychologists]: avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.01. Kyiv, 2004. 19 p. [in Ukrainian].
3. Boltivets' S. I. Pedahohichna psykholohiyena: teoriya ta metodyka [Pedagogical psychohygiene: theory and methods]. Kyiv: Red. «Byul. VAK Ukrainy», 2000. 303 p. [in Ukrainian].
4. Budak S. V. Formuvannya hotovnosti studentiv do inshomovnoyi diyal'nosti z shkil'nykamy [Formation of students' readiness for foreign language activities with schoolchildren]: monohrafiya zi spetsprakytkumom u dvokh knyakh. Kyiv: Vyd. Dim «Slovo», 2008. 288 p. [in Ukrainian].
5. Veremchuk A. M. Umovy formuvannya profesijnoyi refleksiyyi maybutnikh vchyteliv [Conditions for the formation of professional reflection of future teachers]. *Current problems of psychology* / red. S. Maksymenko. Kyiv, 2007. T. 5: Psykhofiziolojiya. Psykholojiya pratsi. Eksperymental'na psykholohiya. pp. 52–60.
6. Vitkovs'ka O. I. Psykholohichni umovy profesijnoho samovyznachennya vypuskniv serebnikh shkil u protsesi profkonsul'tatsiyi [Psychological conditions of professional self-determination of high school graduates in the process of vocational counseling]: avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.07. Kyiv, 2002. 21 p. [in Ukrainian].
7. Dovhykh L. Kar'yerni domahannya yak sub'yektyvnyy mekhanizm profesijnoyi samorealizatsiyi [Career aspirations as a subjective mechanism of professional self-realization]. *Social Psychology*. 2005. Nr 2. pp. 67–71. [in Ukrainian].
8. Kokun O. M. Psykholohiya profesijnoho stanovlennya suchasnoho fakhivtsya [Psychology of professional development of a modern specialist]: monohrafiya. Kyiv: DP «Inform.-analit. Ahenstvo», 2012. 200 p. [in Ukrainian].
9. Krylova O. A. Treninhovyy pidkhid u formuvanni profesijnoho stanovlennya maybutn'oho fakhivtsya [Training approach in the formation of professional development of the future specialist]. URL: <http://www.google.com.ua/url> (data zvernennya: 13.07.2021). [in Ukrainian].
10. Lyabyk S. I. Problemy pidhotovky spetsialistiv. Profesiynne stanovlennya osobystosti [Problems of training specialists. Professional development of personality]. URL: http://www.rusnauka.com/33_DWS010/33_DWS_2010/Pedagogica/74704 (data zvernennya: 12.07.2021). [in Ukrainian].
11. Turkot T. I. Pedahohika vyshchoyi shkoly [Pedagogy of high school]: navchal'nyy posib. Kyiv: Kondor, 2011. 628 p. [in Ukrainian].
12. Bondarenko O. F. Psykholohichni osoblyvosti suchasnoyi student-s'koyi molodi ta problemy profesijnoyi pidhotovky psykholohiv-praktykiv [Psychological features of modern student youth and problems of professional training of psychologists-practitioners]. *Practical Psychology and Social Work*. 2003. Nr 4. pp. 8–11. [in Ukrainian].